

ERGENLİK DÖNEMİNDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: SİSTEMATİK BİR DERLEME

Fatma YOL¹, Ayşe Belgin AKSOY²

Öz

Gelişim alanlarında hızlı değişimlerin yaşandığı ergenlik, risk alma davranışlarının arttığı bir dönemdir. Bu sistematik derleme çalışmasında ergenlik döneminde risk alma davranışlarını etkileyen etmenler incelenmiştir. Çeşitli veri tabanlarında anahtar kelimelerle yapılan taramalar sonucunda, belirlenen kriterlere göre 35 araştırma makalesi kapsama alınmıştır. Araştırmalarda en sık kullanılan aracın bireylerin risk alma eğilimini ölçen bir test olan 'Balon Analog Risk Görevi (BART)' olduğu görülmüştür. Sonuç olarak ergenlerin risk alma davranışlarının; akranlar, aile ortamı, ebeveyn-ergen ilişkisi, ergenin geçmiş yaşantıları, psikolojik olgunluk ve öz kontrol becerileri, sosyo-ekonomik durum vb. faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Bu incelemenin sonuçları, ergenlik dönemindeki riskli davranışlara bütüncül bir perspektif sunarak araştırma literatürüne katkı sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Ergenlikte Riskli Davranışlar, Ergenlikte Risk Alma

Factors Affecting Risk-Taking Behaviors in Adolescence: A Systematic Review

Abstract

Adolescence, when rapid changes occur in developmental areas, is a period when risk-taking behaviors increase. This systematic review study examined the factors affecting risk-taking behaviors during adolescence. As a result of the searches conducted with keywords in various databases, 35 research articles were included according to the determined criteria. It was seen that the most frequently used tool in the studies was the 'Balloon Analog Risk Task (BART),' a test that measures individuals' risk-taking tendency. As a result, it was seen that risk-taking behaviors of adolescents were affected by factors such as peers, family environment, parent-adolescent relationship, adolescent's past experiences, psychological maturity and self-control skills, socio-economic status, etc. The results of this review are important in terms of contributing to the research literature by providing a holistic perspective on risky behaviors during adolescence.

Keywords: Adolescence, Risky Behaviors in Adolescence, Risk Taking in Adolescence

Giriş

Gelişim, döllenmeyle başlayıp yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Santrock, 2021b). Ergenlik, gelişim sürecinde tüm alanlarda değişimlerin yaşandığı önemli bir zaman dilimidir (Temel & Aksoy, 2005). Bu dönemde bedensel büyüme hızla devam ederken, birey kimlik kavramının geliştiği ve zihinsel olarak olgunlaştığı psikolojik bir yenilenme sürecinden geçer.

¹ **Sorumlu Yazar:** Bilim Uzmanı, Gazi Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Doktora Öğrencisi, fatma.yol@gazi.edu.tr, ORCID: 0009-0005-6516-9688

² Profesör Doktor, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, aksoya@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0918-2560

Duygusal ve toplumsal olarak yetişkin rollerine hazırlanır (Bee & Boyd, 2009). Yoğun olarak risk alma, karmaşık duygular, keşfetme ve sosyal etkileşim gibi davranışları içeren (Akyel, Kayış, & Yüncü, 2018) bu dönemde ergenler zorlayıcı olan pek çok değişime nasıl uyum sağlayacaklarını keşfetmeye çalışmakta, yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmek için çeşitli problem çözme yolları denemektedirler (Ekşi, 1999; Santrock, 2021b).

Ergenlik dönemi, çeşitli değişimlerin ve zorlukların yanı sıra, bireysel gelişim ve yeni fırsatlar açısından da önemli bir süreçtir. Ergenlikte bireyler riskli davranışlarla daha fazla karşılaşmakta; bu tür davranışlar bireylerin ileriki yaşamlarını da önemli ölçüde etkilemektedir (Akyel & diğ., 2018). Riskli davranışlar, ergenin akranları tarafından kabul görmesini, aile içinde bağımsızlık kazanmasını, geleneksel değer ve kurallara karşı duruş geliştirmesini, korku, kaygı ve engellenme ile başa çıkabilmesini, olgunlaşma ve kimlik gelişimini etkileyebilmektedir (Aras, Günay, Özcan, & Orcin, 2007). Gelişim literatüründe risk davranışı, istenmeyen sonuçlarla ilişkili olan davranışlarda bulunma olarak tanımlanmaktadır (Defoe, 2021). Olumsuz sonuçlara neden olan riskli davranışlar, bireye fiziksel veya zihinsel zarar vererek ergenin yaşamında zorluklara neden olan faaliyetlerdir. Yaralanma ve şiddete maruz kalma, cinsel açıdan riskli davranışlar, tütün/alkol/yasa dışı madde kullanımı, hızlı ve ehliyetsiz araba kullanma, okuldan/evden kaçma, hırsızlık gibi davranışlar bunlardan sayılabilir (Bozzini & diğ., 2020).

Riskli davranış mutlaka yasa dışı veya tehlikeli değildir. Bu bakış açısıyla risk alma, sonucu belirsiz olan ve olası sonuçları olumlu ya da olumsuz olabilecek bir eylemde bulunmaktır (Ciranka & van den Bos, 2021). Ergenlik dönemi gençlerin yeni deneyimler edinmek, kendilerini keşfetmek ve hayatlarının geri kalanını nasıl yaşayacaklarına dair bir fikir edinmek istediği bir süreçtir (Steinberg, 2008). Risk alma ergenlerin anlamlı deneyimler kazanmalarına, dünyayı ve kendilerini keşfetmelerine yardımcı olabilir (Ciranka & van den Bos, 2021). Ancak gelişimsel özelliklerin etkisiyle ergenlerin uyguladığı riskli davranışlar, çocukların ve gençlerin iyiliklerini tehdit edebilir ve sorumlu birer yetişkin olma potansiyellerini sınırlayabilir (Fryt & Szczygiel, 2021). Ergenlikte başlatılan birçok riskli davranış, yetişkinlikteki davranış riskini de artırdığından (örneğin, madde kullanımı) ve ergenlerin bazı risk alma biçimleri, diğer yaştaki bireyleri riske attığından (örneğin, dikkatsiz araba kullanma) gençlerin olumsuz risk alma oranının azaltılması toplumsal olarak önemlidir (Steinberg, 2008).

Davranışı anlamak için meydana geldiği ortamı anlamak gerekir (Ciranka & van den Bos, 2021). Ekolojik yaklaşıma dayanan bu anlayışa göre bireysel gelişim ve davranışlar ergenin sosyal çevresinden (aile, okul ve mahalle) etkilenmektedir (Bronfenbrenner, 1994). Sosyal Gelişim Modeli de benzer şekilde ergen tutumlarının dört sosyalleşme birimi olan aile, okul, toplumsal kurumlar ve akranlardan etkilenerek şekillendiğini varsaymaktadır (Bozzini & diğ., 2020). Bununla beraber gelişmeye devam eden bilişsel kontrol sistemi, aşırı duyarlı ödül işleme sistemi, yaş gibi gelişimsel faktörler risk almayı artırır (Defoe, Semon Dubas, & Romer, 2019). Ergenlik yıllarında daha sık görülen risk alma davranışları, ergenin gelişim

sürecini olumsuz olarak etkileyebilir. Sağlık açısından riskli davranışlardan kaynaklanan zararlar önlenabilir ve eğer meydana gelmişlerse, erken tespit ve müdahale ile devam eden zararı azaltabilir (Bozzini & diğ., 2020; Sanci, Webb & Hocking, 2018). Bu bağlamda risk davranışları yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, aynı zamanda ergenin içinde bulunduğu sosyal çevre ve gelişimsel süreçler göz önünde bulundurularak çok katmanlı olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla risk davranışlarını anlamak için ekolojik ve gelişimsel perspektifleri bütünleştiren bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Ergenlik dönemine yönelik literatür incelemesine dayanarak riskli davranışların nedenlerinin ortaya çıkarılmasının, olumsuz risk davranışlarının ve etkilerinin kontrol altına alınması için gerekli olduğu görülmüştür. Bu nedenden hareketle riskli davranışların neler olduğunu araştıran çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. İncelenen araştırmalarda risk alma davranışlarına neden olan etmenler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilecektir. Bu inceleme sonuçları, ergenlerle etkileşim halinde bulunan bireylere rehberlik etmesi ile eğitim alanına; ergenlik döneminde riskli davranışlar konusunda bütüncül bir perspektif sunması bakımından ise araştırma literatürüne sağlayacağı katkı açısından önemlidir.

Yöntem

Bu çalışma ergenlik döneminde risk alma davranışlarını etkileyen etmenlerin incelendiği bir sistematik derlemedir. Sistematik derleme, bir soruya yanıt ya da probleme çözüm oluşturmak için, bir alanda yapılmış olan çalışmaların kapsamlı ve detaylı bir biçimde taranması; hangi çalışmaların derlemeye alınacağını çeşitli kriterlerle belirlenmesi, seçilen araştırma bulgularının sentez edilmesidir (Karaçam, 2013). Çok sayıda araştırmacının yapılandırılmış ve kapsamlı birleşimini içeren bu yöntem, araştırmacıların mevcut kanıtları derinlemesine incelemesine ve bu kanıtlardan sonuçlar çıkarmasına yardımcı olur (Yılmaz, 2021). Bu çalışma Khan, Kunz, Kleijnen ve Antes (2003) tarafından açıklanan sistematik inceleme için beş adım takip edilerek planlanmıştır. Bu adımların ilki araştırma sorusunun belirlenmesidir. İkinci adımda uygun çalışmalar belirlenmekte, bu aşamada dahil etme /hariç tutma nedenlerine karar verilmektedir. Uygun araştırmaları belirlemek için ergenlikte riskli davranışları inceleyen çalışmalarda sık sık yer verilen anahtar kelimelere ulaşılmış, araştırma sorusuna uygun olanlara araştırmacılar tarafından karar verilmiştir. Veri tabanları, üniversite uzak bağlantısı aracılığıyla ulaşılabilir olanlar arasından seçilmiştir. Buna göre tarama; Sagepub, ScienceDirect, Tandfonline, Wiley, Web of Science, ERİC' veri tabanları üzerinde 'Risk Taking in Adolescence, Adolescent Risk Taking, Risk Taking, Risky Behaviors, Risky Behaviors in Adolescence' anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Makaleler Mart -Nisan 2023 aylarında Gazi Üniversitesi Kütüphanesi uzak bağlantısı aracılığıyla online olarak ve 2018-2023 tarihleri ile sınırlandırılarak taranmıştır. İlk taramada çalışmaların konu başlığı ve özet kısmı incelenmiş; elde edilen 112 makale dahil etme/hariç tutma kriterleri ve kalite ölçütleri doğrultusunda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Dahil Etme, Uygunluk ve Hariç Tutma Ölçütleri

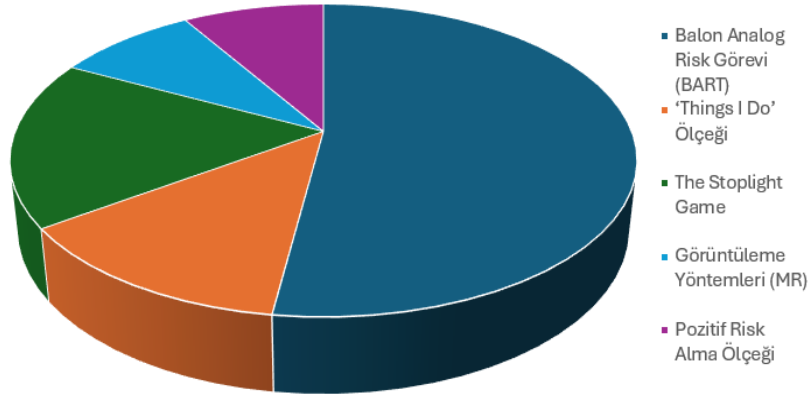
No	Dahil Etme ve Uygunluk ölçütü	Hariç tutma ölçütü
1	Araştırma makalesi	Derleme, meta sentez ve tez
2	Tipik gelişim gösteren bireylere yönelik	Özel gereksinimli bireylere yönelik
3	Yayın dili İngilizce	Diğer diller
4	2018-2023 yılları arasında yurt dışında yayınlanmış	
5	Tam metin ulaşılabilir	

Tablo 1 de belirtilen kriterler doğrultusunda ulaşılan tüm çalışmalar içinden derleme veya meta analiz olan 68 çalışma ile özel gereksinimli bireylerin davranışlarına yönelik olan 9 çalışma elenmiştir. Uygunluk aşamasında, çalışmaların tam metinleri okunmuş ve çalışmalar belirlenen kalite ölçütleri kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın kalitesini değerlendirmek için çalışmaların tipik gelişim gösteren bireylere yönelik çalışmalar olması ve belirlenen kodlara uygun içeriğe sahip olmasına dikkat edilmiştir. Ölçütler bağlamında araştırma verilerini oluşturacak 35 makale seçilmiştir.

Bu çalışmada nitel, nicel ya da karma olmasına bakılmaksızın çeşitli kriterlere göre seçilmiş olan araştırmalar betimsel içerik analizi yoluyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Betimsel içerik analizi, bir belge, yazı, konuşma veya diğer veri kaynaklarının içeriğini sistematik ve objektif bir şekilde analiz etmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Çalık & Sözbilir, 2014). Bu yöntemde, belirlenen konuya göre birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmalar incelenmekte, düzenlenmekte ve alandaki genel eğilimler belirlenmektedir (Ültay, Akyurt & Ültay, 2021). Verilerin analizi sürecine ilk olarak kodlama kategorilerinin belirlenmesi ile başlanmıştır. Bu aşamada derleme için seçilen makalelerin özet kısımları okunmuş, konu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılarak uygun kodların listesi oluşturulmuştur. Bu kodlar arasından uygun olanlar araştırmacıların kararı ile seçilmiştir. İkinci aşamada araştırmaya dâhil edilen çalışmalar araştırmacı tarafından tam metin hâlinde okunmuştur. Bu okuma sonucunda araştırmalar belirlenen bu kodlara göre gruplandırılmış, ergenlikte risk alma davranışını nasıl gerekçelendirdiği üzerine notlar alınmıştır. Aynı zamanda çalışmalar örneklem sayısı ve kullanılan veri toplama aracı gibi nitelikleri açısından da değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarının güvenilirliği ve karara varılamayan temalar için uzman görüşüne başvurulmuştur. Son aşamada bulgular alan yazınındaki çeşitli araştırmalarla desteklenerek yorumlanmıştır.

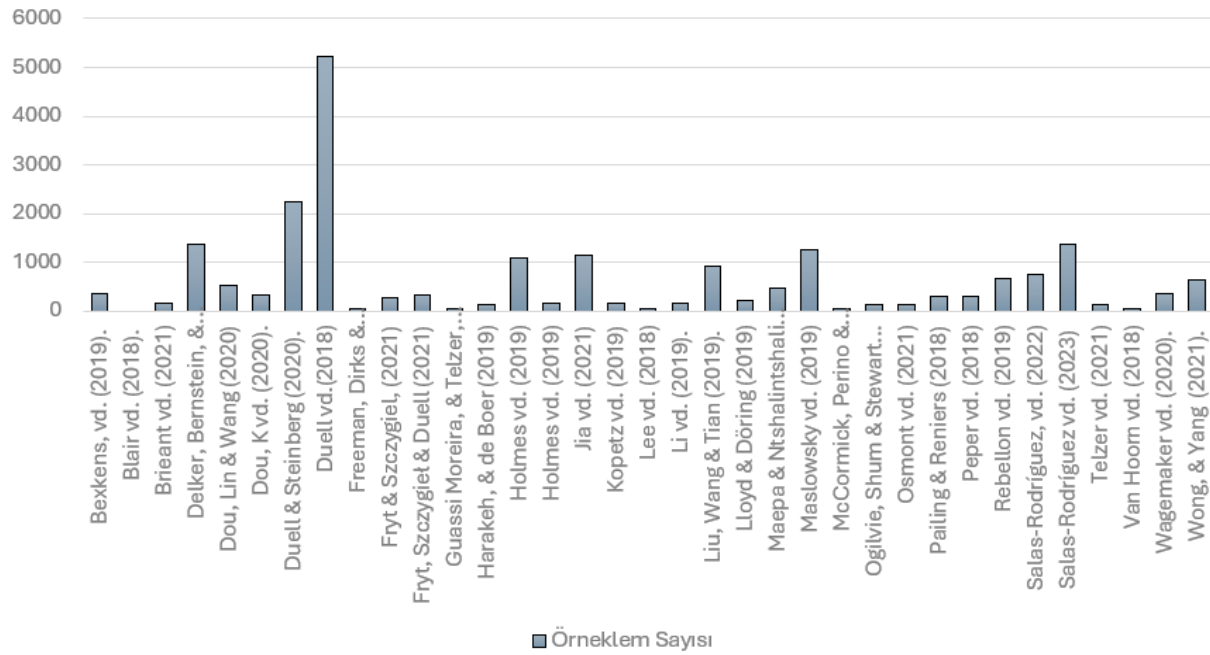
Bulgular

Bu sistematik derleme kapsamında 35 araştırma incelenmiştir. Araştırmalarda risk alma davranışları çeşitli anketler, ölçekler, laboratuvar görevleri, MR görüntüleme yöntemleri, zekâ testleri vb araçlarla ölçülmüştür. Bunlar arasında bireylerin risk alma eğilimini ölçen bir test olan 'Balloon Analog Risk Task (Balon Analog Risk Görevi- BART)' en sık kullanılan (%34) ölçüm aracı olarak göze çarpmaktadır. Bunu bir başka risk ölçüm aracı olan 'The Stoplight Game (Trafik Işığı Görevi)' ve 'Things I Do' ölçeği takip etmektedir.

Şekil 1. Birden Çok Kez Kullanılan Veri Toplama Aracı

Bu araştırmaların örnekleme en az 8, en fazla 29 yaş olmak üzere çocuk, ergen ve gençlerden oluşmakta olup, katılımcı sayısının en fazla 5227 kişiden (Duell & diğ., 2018) oluştuğu görülmüştür.

Şekil 2. Araştırmaya Katılan Örneklem Sayısı

Yapılan literatür taramasına göre ergenlerin davranışlarını etkileyen faktörlerin genel olarak, ergene ait özellikler, aile, arkadaşlar, sosyo ekonomik-kültürel faktörler olduğu görülmektedir (Santrock, 2021a, 2021b; Bee ve Boyd, 2009). Literatüre paralel olarak bu çalışmada ergenlerin risk davranışlarını etkileyen faktörler 'Bireysel Faktörler, Aile, Akranlar, Sosyo Ekonomik Faktörler' başlıkları altında kodlanmıştır. İnceleme kapsamına alınan çalışmalarda ergenlerin risk alma davranışlarını etkileyen faktörler 'Bireysel Faktörler

(Benmerkezcilik, Psikolojik Olgunluk, Cinsiyet, Yaş), Aile, Akranlar, Sosyo Ekonomik Faktörler,' başlıkları altında açıklanmıştır.

Bireysel Faktörler

İncelenen çalışmalar psikolojik olgunluk, cinsiyet, statü arayışı, yaş vb. faktörlerin ergenlikte riskli davranışları etkilediğini göstermektedir. Araştırmalara göre cinsiyet, risk alma davranışları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir ve erkeklerin genel olarak daha fazla riskli davranış sergilediği görülmektedir (Fryt & Szczygiel, 2021). Rebellon, Trinkner, Van Gundy & Cohn (2019) tarafından yapılan 661 ergenin katıldığı araştırmada risk almanın yalnızca erkekler arasındaki popülerlikle ilgili olduğu vurgulanmıştır. Bir başka çalışma, cinsiyet farklılıklarını ve risk alma davranışları üzerindeki yordayıcı değerini kadın ve erkek ergenlerde ayrı ayrı analiz etmiştir. Erkek ergenlerde riskli davranışlara katılım ve risk alma eğiliminin daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Salas-Rodríguez, Gómez-Jacinto, Hombrados-Mendieta & del Pino-Brunet, 2022). Cinsiyetler arasında telefon bağımlılığının etkisinin araştırıldığı bir çalışmada ergenlerin cep telefonun bağımlılığının, artan risk alma davranışıyla ilişkili olduğu; ancak bunun yalnızca kızlar için anlamlı görüldüğü bulunmuştur (Dou & diğ., 2020b). İncelenen çalışmaların sonuçları alan yazında görülen kadınların erkeklere göre daha az olumsuz risk aldıkları, riski daha yüksek oranda algıladıkları (Fryt & Szczygiel, 2021) bulgusu ile uyumludur. Bu sonucu desteleyen Reniers, Laura, Lin, Bartolome ve Woord (2016) tarafından yapılan çalışmada, kişilik özelliklerinin ve cinsiyetin, risk algıları ve risk alma davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre erkeklerin yaptıkları davranışları daha az riskli olarak algıladıkları, daha fazla risk alma davranışı sergiledikleri, olumsuz sonuçlara karşı daha az duyarlı oldukları, kadınlara göre daha az sosyal endişeye sahip oldukları saptanmıştır.

Salas-Rodríguez ve diğerleri (2023) tarafından 1370 ergen ve genç ile yapılan çalışmada statü arayışı, risk alma davranışlarını teşvik edici bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Araştırma bulguları statü arayışının, ergenlik ve gençlikte başkalarından saygı elde etmenin bir yolu olarak risk alma davranışlarına katılımı teşvik ettiğini göstermektedir. Ergenler, riskli davranışların sonuçları hakkında düşünmek yerine, anlık zevk veya heyecan arayışı içinde olabilirler. Bu durum ergenlerin riskli davranışlara eğiliminin, psikolojik olgunluğunun düşük olmasıyla ilişkilendirilmesine neden olabilir. Risk alma davranışı, ruh sağlığı, psikososyal olgunluk, risk algısı, yaş ve cinsiyet alanlarının birbirine bağlılığının değerlendirildiği bir araştırmada sosyal kaygı belirtileri, psikososyal olgunluk ve risk algısı doğrudan risk alma davranışıyla ilişkili bulunmuştur. Bu çalışma ruh sağlığının risk alma davranışı üzerinde etkili olduğunu, ergen ve genç yetişkinlerin risk alma davranışını azaltma girişimlerinde psikososyal olgunluğa dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir (Pailing & Reniers, 2018). Holmes ve diğerleri (2019)'nin çalışmasında özdenetim mekanizmalarının daha sonra ergenlikte risk alma ile nasıl ilişkili olduğu incelenmiştir. Çalışmada orta çocukluktan geç çocukluk dönemine kadar daha yüksek öz-kontrolün ergenlikte daha düşük risk alma ile ilişkili olduğu görülmüştür. 1266 ergenin katılımcı olarak yer aldığı bir başka araştırmada ise daha iyi çalışan bellek performansının, daha yüksek mantıklı riskli davranış olasılığı ile ilişkili

olduğu bulunmuştur (Maslowsky, Owotomo, Huntley & Keating, 2019). Bu doğrultuda, ergenlerde risk alma davranışları; statü arayışı, psikososyal olgunluk, öz denetim, bilişsel beceriler ve ruh sağlığı gibi çok boyutlu etkenlerin etkisiyle şekillenmektedir. Bu davranışların sağlıklı biçimde anlaşılması ve önlenmesi için gelişimsel süreçleri temel alan yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Ergenlikte risk alma konusunda literatür ergenlerin çocuk ve yetişkinlerden daha fazla risk aldığını ortaya koymaktadır (Defoe ve diğ., 2019). İncelenen çalışmalarda bu veriyi desteklemektedir. On bir ülkede risk alma konusundaki yaş kalıplarının ve risk alma eğiliminin incelendiği bir çalışmada risk almanın genellikle geç ergenlikte en yüksek olduğu görülmüştür. Dünya çapında bireylerin risk alma eğilimlerinin yanı sıra gerçek riskli davranışlarının, geç ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde, öncesine veya sonrasına göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur (Duell & diğ., 2018). Peper, Braams, Blankenstein, Bos ve Crone (2018) 299 katılımcı ile ergenlik döneminde risk almanın hangi yönlerinin en çok değiştiğini inceledikleri çalışmada risk alma davranışlarının geç ergenlikte zirveye ulaştığını gösteren bulgular elde etmişlerdir. Bu inceleme kapsamında yukarıdaki açıklamalara dayanarak, ergenlikte risk alma davranışlarının cinsiyet, psikolojik olgunluk, statü arayışı, özdenetim ve bilişsel gelişim gibi çok yönlü faktörlerin etkisiyle şekillendiği anlaşılmaktadır.

Aile

Ekolojik yaklaşıma göre mikrosistemin bir parçası olan aile ergen davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Bronfenbrenner, 1994; Dou, Lin, & Wang, 2020). İncelenen araştırmalar çocukluk travmalarının, aile yapısının, aile içi ilişkiler ve ergenle çatışma düzeylerinin risk alma davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Maepa ve Ntshalintshali (2020) aile yapısı ve çocukluk çağı travma geçmişinin, ergenler arasında risk alma ve kendine zarar verme davranışlarıyla ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma aile yapısının risk alma ve kendine zarar verme davranışını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Çocuğun otorite sahibi olduğu ve tek ebeveynli hanelerden gelenlerde daha yüksek risk alma ve kendine zarar verme davranışları tespit edilmiş, iki ebeveynli hanelerden gelen ergenler ise diğer aile yapılarına kıyasla daha az risk alma davranışı bildirmişlerdir. Ayrıca çocukluk travma öyküsü olan ergenlerin, çocukluk travma öyküsü olmayanlara göre daha fazla risk aldığı ortaya koyulmuştur. Bu çalışma, aile yapısının ve çocukluk çağı travma öyküsünün ergenlerin risk alma ve kendine zarar verme davranışında rol oynadığını göstermektedir.

Araştırmalar sıkı disiplin, kontrol edici davranışlar ve aşırı koruyucu tutumların ergenlerde daha yüksek risk davranışlarına neden olabileceğini göstermiştir. Dou ve diğerleri (2020a) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları, olumsuz ebeveynlik uygulamalarının ergenlerde artan risk alma davranışları üzerindeki önemli etkisini doğrulamaktadır. Yaşam doyumu düşük olan ergenlerin davranışsal açıdan riskli akranlarla arkadaş olma ve riskli davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksek bulunmuştur. Bir başka çalışmada ebeveyn-ergen ilişkilerinin, ergenlerin risk alma davranışları ve öz kontrol üzerindeki etkisi incelenmiştir. 917 ergen ile yapılan bu çalışmanın sonuçları yüksek düzeyde ebeveyn-ergen

çatışmasının daha fazla risk alma davranışı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna göre ergenler ebeveynleriyle daha fazla anlaşmazlık veya çatışma yaşadıklarında, beyinde öfkeye neden olan duygusal devreler uyarılır ve bu artan risk alma ile sonuçlanır (Liu, Wang & Tian, 2019). Geçmişte çocuğa yeterince ilgi göstermeyen ve desteklemeyen, bunu ergenlik döneminde de sürdüren aileler, yüksek düzeyde çatışma konusunda riskli grubu oluşturmaktadır. Öte yandan ailelerin destekleyici, sıcak ve anlayışlı tutumları, ergenlerin sağlıklı kararlar almalarına yardımcı olabilir (Bee & Boyd, 2009). Albertos ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada ebeveynlerin çocuklarının ne yaptıkları hakkında bilgisi arttıkça ergenlerde risk almanın azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Yukarıdaki verilere dayanarak ebeveynlerin ergenlik dönemindeki çocuklarıyla açık iletişim kurmaları ve onların duygularına saygı göstermelerinin ergenlerin risk davranışlarını azaltmalarına yardımcı olacağı söylenebilir. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmalardan biri bu çıkarımı desteklemektedir. Guassi Moreira & Telzer (2018) anne varlığının yabancıya göre ergen risk alma davranışları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ergenlerin, başka bir yetişkinin yanında riskli kararlar aldıkları, ancak annelerinin yanında olduklarında daha olumlu davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Bu sonuçlar ergenlik döneminde bireylerin ebeveynine karşı hala duyarlı olduğunu göstermektedir. Salas-Rodríguez ve diğerleri (2023) tarafından yapılan araştırmanın bulgularında dikkat çekici bir şekilde, aile bakımının risk alma konusunda koruyucu bir faktör olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir. Bu bulgular, ergenlerin risk alma davranışlarının şekillenmesinde ailenin, özellikle de ebeveyn tutumlarının, aile içi ilişkilerin ve çocukluk dönemi yaşantılarının belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ekolojik yaklaşıma paralel olarak, mikrosistem düzeyindeki etkileşimlerin ergen gelişimi üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda; açık iletişim, duygusal destek ve güven temelli ebeveyn-çocuk ilişkilerinin riskli davranışları azaltmada koruyucu bir işlev gördüğü söylenebilir.

Akranlar

Ergenlik döneminde akranlarla harcanan zamanın artması ve akran kabulü kazanmaya daha fazla önem verilmesi, ergenlerin sosyal aidiyetlerini artırmak için akran gruplarının normlarına uymak için davranışlarını değiştirmesine neden olabilir. Bu nedenle ergenlik genellikle akran etkisine karşı artan bir duyarlılık zamanıdır (Harakeh & de Boer, 2019; Telzer, Jorgensen, Prinstein & Lindquist, 2021). Araştırmalar, ergenlerin akranlarının varlığında daha fazla risk aldıklarını göstermektedir (Bexkens & diğ., 2019; Fryt, Szczygieł & Duell, 2021; Lloyd & Döring, 2019). İncelenen çalışmaların bulgularına göre ergenlerin yetişkinlere göre daha fazla riskli karar aldığı, bu süreçte akran etkisinin yüksek seviyede olduğu görülmüştür.

Harakeh ve de Boer (2019) tarafından 11-19 yaş arası 138 birey üzerinde yapılan çalışma sonucunda adolesanların bir akran risk almayla meşgul olursa, risk almayı artırma olasılığının daha yüksek olduğu, yani pasif akran teşvikine maruz kalan katılımcıların, diğer katılımcılara göre önemli ölçüde daha fazla risk aldığı görülmüştür. Akranların temkinli ve riskli seçimlerinin ergenlerin risk alma düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla

yapılan bir başka çalışmada akranlar tarafından yapılan riskli seçimlerin, ergenler arasında risk almayı artırdığı tespit edilmiştir (Osmont, Camarda, Habib & Cassotti, 2021). Bu iki çalışmanın bulguları risk almada taklidin önemini ortaya çıkarmaktadır. Ek olarak Telzer ve diğerleri (2021) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin sapkın akran normlarına ve riskli davranışlara yönelme düzeyinin beyindeki haz merkezi ile ilişkisi araştırılmıştır. Buna göre daha haz odaklı davranan ergenler tehlikeli akran normları ve yüksek riskli davranışlarla daha ilişkili bulunmuştur. Bu araştırmalardan elde edilen bulguları destekleyen Gardner ve Steinberg (2005), ergenlerin davranış tercihleri ve riskli karar vermesi üzerinde akran etkisini araştırdıkları çalışmanın sonucunda risk alma ve riskli karar vermenin yaşla beraber azaldığını, bireylerin akranlarıyla beraber olduklarında daha fazla risk aldıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca risk almanın sonuçlarından çok faydalarına odaklandıklarından daha fazla riskli karar verdikleri görülmüştür.

Araştırmalar, ergenlerin riskli davranışlar konusunda akran etkisine açık olduğunu ortaya koymakla birlikte, olumlu akran davranışlarından da etkilenebildiklerini göstermektedir. Fryt ve diğerleri (2021) tarafından yapılan 12-25 yaş aralığındaki 338 ergen ve genç yetişkinin katıldığı araştırma sonucunda ergenlerin pozitif risk alma konusundaki girişimlerinin, akranlarının davranışlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bulgular, ergenlik döneminde artan akran etkisinin, riskli davranışlara yönelimi artırabileceğini, ancak aynı zamanda olumlu akran davranışlarının da ergenler üzerinde yapıcı etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Ergenlerin akran kabulü ve sosyal aidiyet ihtiyacı doğrultusunda grup normlarına uyum sağlama eğiliminde oldukları göz önünde bulundurulduğunda, akran ilişkilerinin niteliği risk alma davranışlarını hem artırıcı hem de azaltıcı yönde etkileyebilecek kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Sosyo-Ekonomik Faktörler

Sosyoekonomik durum, bir bireyin gelir durumu, eğitim durumu, mesleği vb. değişkenleri içermektedir. İncelenen araştırmalar bu faktörlerin, ergenlerin risk alma davranışlarına doğrudan veya dolaylı olarak etki ettiğini göstermektedir. Erken çocukluk dönemindeki sosyoekonomik zorluklarla ilişkili artan ergenlik riskine karşı bebek-bakıcı bağlanma güvenliğinin incelendiği bir araştırmanın sonuçları güvensiz, düzensiz geçmişleri olan ergenlerin diğerlerine göre yaklaşık beş kat daha fazla riskli davranış sergilediklerini göstermiştir. Buna göre hem erken ekonomik zorluklar hem de güvensiz, düzensiz bağlanma öyküsü, ergenlikte risk almanın önemli belirleyicileri olarak göze çarpmaktadır (Delker, Bernstein, & Laurent, 2018). Sosyoekonomik durum ile risk alma davranışlarındaki değişiklikler arasındaki ilişkiye bilişsel kontrolün etki edip etmediğinin incelendiği bir başka çalışmada, düşük sosyo ekonomik statü (ekonomik durum ve ebeveyn eğitimi birleşimi) düşük bilişsel kontrole neden olmuş, bu durum risk alma davranışlarındaki artışlar ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmanın bulguları düşük gelir ve düşük ebeveyn eğitimi ile karakterize edilen ortamların ergenlerin bilişsel kontrol gelişimini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Sosyoekonomik riskin bilişsel kontrol üzerindeki etkisi, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gençleri risk alma konusunda daha savunmasız hale getirmektedir

(Brieant, Peviani, Lee, King-Casas & Kim-Spoon, 2021). Düşük sosyoekonomik gruplardaki ergenlerin yüksek riskli davranışlara daha fazla eğilimli olabildiği görülmektedir. Diğer yandan daha yüksek sosyoekonomik gruplardaki ergenler de riskli davranışlara eğilimli olabilirler. Rebellon ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada risk almanın popülerlik ile ilişkisi incelenmiş, aile parasının popülerlikle ilişkili olduğu; daha fazla risk aldıklarını bildiren katılımcıların daha yüksek popülerlik seviyeleri bildirme eğiliminde oldukları görülmüştür.

Tartışma

Ergenlik dönemi risk alma davranışları açısından kritik öneme sahiptir. Risk alma davranışlarına neden olan etmenlerin incelenmesinin amaçlandığı bu sistematik derleme kapsamına alınan tüm çalışmalar, ergenlik döneminde risk alma davranışlarını etkileyen etmenlerin farklı boyutlarını ortaya koyan sonuçları içermektedir. Araştırma sonuçları ergenlik dönemindeki riskli davranışların yaşamsal açıdan önemli olduğunu ve bunların birçok faktörden etkilendiğini göstermektedir. İncelenen araştırmaların bulgularına göre yapılan değerlendirme sonucunda aile, akranlar, sosyoekonomik durum ve bireysel (yaş, cinsiyet, psikolojik durum vb.) faktörler ergen risk alma davranışlarını büyük ölçüde etkileyen unsurlar olarak görülmüştür. Konu ile ilgili literatüre göre ergenlik dönemi riskli davranışlarının açıklayıcıları arasında otoriteye karşı gelme, olumsuz kimlik algısı, düşük benlik saygısı, yaş, cinsiyet, düşük eğitim beklentileri, düşük okul başarısı, akran etkisi, sosyoekonomik düzey, ana babalık rolü, mahallenin niteliği yer almaktadır (Santrock, 2021a). Araştırma makaleleri üzerinde yapılan bu analizin bulguları literatür ile paralellik göstermektedir.

Araştırmalar riskli davranış oranının en fazla görüldüğü zaman dilimi olarak ergenlik dönemini işaret etmekte, bunu da dönemin gelişimsel özelliklerine bağlamaktadır. İncelenen araştırmalar da bu bilgiyi desteklemektedir (Duell & diğ., 2018; Peper & diğ., 2018). Buna göre yüksek düzeyde heyecan arama, kabul görme gereksinimi, özerklik kazanma ve popüleriteyi artırma isteği gibi unsurların etkisiyle birey pervasız davranışlar sergileyebilmektedir (Bee & Boyd, 2009). Ergenlik dönemi davranışlarını inceleyen bilişsel yaklaşımlar bu davranışları, bireylerin riski algılama ve karar mekanizmaları yoluyla açıklamaktadır. Buna göre ergenlerin risk algısını “yenilmezlik, zarar görmezlik” düşüncesi şekillendirmektedir. Ergen benmerkezciliği üzerine yapılan çalışmalara göre, ergenler abartılı bir şekilde kendilerini benzersiz ve özel olarak görmekte, bu düşünce davranışlarının sonucunu öngörememelerine, başkalarının başına gelen tehlikeler karşısında kendilerinin sağlam ve yaralanmaz olduğunu düşünmelerine neden olmaktadır. Bu düşüncenin sonucu olarak çeşitli riskli davranışlar görülmektedir (Boyer, 2006; Santrock, 2021b). Bu çalışmanın bulgularında görülen, akranlar arasında popüleriteyi artırma, statü kazanma isteği ve heyecan arayışı nedeniyle riskli davranışlara yönelme, ergenlik döneminin yukarıda açıklanan özelliklerine bağlanabilir. Ek olarak ergenin cinsiyetinin riskli davranışlara yönelik eğilimini ve davranışın şiddetini etkilediği görülmektedir; erkek ergenlerin riskli davranışlara yönelik eğilimleri daha dikkat çekicidir (Santrock, 2021a). Bununla birlikte araştırmaların da gösterdiği gibi psiko-sosyal

olgunluk, gelişmiş öz kontrol becerileri, daha iyi çalışan bellek performansı daha düşük olumsuz risk alma davranışlarına yönelmeyi sağlamaktadır. (Pailing & Reniers, 2018; Maslowsky & diğ., 2019; Holmes & diğ., 2019).

Ergenlerin riskli davranışları genellikle gelişim dönemi özellikleriyle ilişkilendirilse de, bu davranışlara katılımın sıklığı ve şiddeti, ebeveynlerle kurulan güvenli ilişkiden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ergen gelişimsel olarak çeşitli gereksinimlerin etkisiyle sonuçları tahmin edilemeyen, tehlikeli seçimler yapma eğiliminde olabilir (Santrock, 2021a). İncelenen araştırmalar düzensiz aile yapısı, sıkı disiplin, aşırı koruyucu ya da kontrol edici bir tutumun ve bunların neden olduğu ebeveyn-ergen çatışmasının daha yüksek riskli davranışlarla ilişkisini göstermektedir (Liu, Wang & Tian, 2019; Dou & diğ., 2020a; Maepa & Ntshalintshali, 2020). Bununla birlikte anne baba ile sağlıklı bağlanma ilişkisine sahip olmak, ergenlerin riskli seçimler yapma ihtimalini düşürmektedir. Buna göre aileler ergenlerinin ihtiyaçlarını anlayarak, onları destekleyerek ve doğru yönlendirmeler yaparak, riskli davranışları azaltmaya yardımcı olabilirler. Anne baba izlemesi, demokratik anne babalık, anne baba desteği gibi etkenler bireyin sapkın akranlarla arkadaşlık kurma ve riskli davranışlara yönelme ihtimalini azaltmaktadır. Ebeveynler ile olumlu ve sağlıklı iletişim, olumlu akran ilişkilerini desteklemektedir. Buna göre anne, baba ve akran ilişkilerinin yan yana yürüdüğü düşünülebilir (Bee & Boyd, 2009; Albertos & diğ., 2016). Bu sonuç, ergen davranışlarını sosyal etkilere dayandıran ve çevresel faktörlerle açıklayan kuramlarla tutarlı görünmektedir. Davranışlar üzerinde rol modelin önemini vurgulayan sosyal öğrenme kuramı, ergenlik döneminde riskli davranışları çevresel faktörlere bağlayarak açıklamaktadır. Kurama göre bireyin iletişimde bulunduğu akranları ve ebeveynleri içine alan çevre, bireyi doğrudan etkilemekte ve davranışlarını şekillendirmektedir. Ebeveynlerin ve akranların ergenler üzerindeki doğrudan etkileri birincil sosyal faktörler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla ergenlerin en fazla temas halinde bulundukları kişilerin davranışlarını taklit etme olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca daha erken başlayan ve daha samimi olunan ilişkilerde ergenlerin risk alma eğilimi daha fazla olmaktadır (Bandura, 1969; Kobus, 2003). Araştırmalar ergenlerin, akranların etkisiyle daha fazla risk aldıklarını gösterse de akranlar ergenleri pozitif risk alma konusunda da teşvik eden bir rolde olabilir (Bexkens & diğerleri, 2019; Lloyd & Döring, 2019; Fryt & diğ., 2021). Literatürde akranlardan daha fazla destek görmesine ve onlara daha yakın olmasına rağmen, ergenlik dönemindeki mutluluğun, anne babaya bağlanmanın niteliği ile daha güçlü bir ilişkisi olduğu belirtilmektedir (Bee & Boyd, 2009). Buna göre anne baba ile daha iyi ilişkiler kuran ergenlerin, iyi olmayanlara göre akranlarıyla daha olumlu ilişkiler kurduğu söylenebilir.

Birey ile etkin olarak içinde yer aldığı çevre arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran sosyo ekolojik model de ergenlik dönemi davranışlarının anne baba ve akranlarla kurulan ilişkiden yüksek düzeyde etkilendiğini göstermektedir. Bu görüş bireysel gelişim ve davranışların aile, okul, mahalle vb. sosyal çevreden etkilendiğini varsayar. İnsanlar ve doğa arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan sosyo-ekolojik teoriye göre gelişmekte olan birey, sürekli olarak çevreyi etkiler ve ondan etkilenir (Bronfenbrenner, 1994). Fiziksel çevre,

psikososyal süreçleri değiştirerek bireyin davranışlarını etkileyebilir. Ekolojik yaklaşım riskli davranışları açıklarken davranışın nedenini tek bir kaynağa bağlamaktan çok, bireyin gelişiminin ilk dönemlerinden itibaren içinde bulunduğu çevre ile etkileşimini değerlendirerek bu davranışın sebeplerini araştırmaktadır. Bu kurama göre ergenlerin, yüksek düzeyde stres yaşadıklarında bu stresten uzaklaşmak için risk alma davranışı gösteren arkadaşlar edindikleri ve risk almak için cesaretlendirildikleri görülmektedir (Öner, 2021; Rosa & Tudge, 2013; Wright & Kloos, 2007). Buna paralel olarak geçmişte aileden yeterince şefkat göremeyen, desteklenmeyen yaşam doyumu düşük bireylerin riske eğilimli davranışlar göstermesi olasıdır (Dou & diğ., 2020a). Buna karşılık bir ergenin ebeveyn ile kurduğu bağlanma duygusu ne kadar güçlüyse riskli davranışları sergileme ihtimali o denli azdır (Bee & Boyd, 2009). Çalışma kapsamında incelenen çok sayıda çalışma, ergen davranışlarını akranlarla ilişkiler (akran baskısı, taklit...) ve yaşanan çevreden kaynaklı faktörlerle (aile tutumu, iletişim, sosyo ekonomik, kültürel faktörler vb.) ilişkilendirmektedir (Dou & diğ., 2020b; Fryt & diğ., 2021; Guassi Moreira & Telzer, 2018; Harakeh & de Boer, 2019; Liu & diğ., 2019; Lloyd & Döring, 2019; Maepa & Ntshalintshali, 2020; Osmont & diğ., 2021; Rebellon & diğ., 2019; Telzer & diğ., 2021; Van Hoorn, McCormick, Rogers, Ivory & Telzer, 2018; Wong & Yang, 2021). Ergenlerin risk alma davranışlarını biyolojik, psikolojik, sosyal ve çevresel faktörler etkilemektedir. Gelişim sürecinin devam etmesi, hormonal değişimler ve dürtüsellik riskli davranışlara yol açabilir. Kimlik arayışı, duygusal dalgalanmalar ve stres gibi psikolojik etkenler de bu süreci tetikleyebilir. Akran baskısı, aile tutumları ve medya etkisi, sosyal faktörler arasında yer alırken, ekonomik durum ve kültürel normlar gibi çevresel faktörler de risk alma eğilimini artırabilir. Bu faktörlerin bilinçli yönetilmesi, ergenlerin sağlıklı kararlar almasına katkı sağlayabilir.

Sonuç ve Öneriler

Ergenlik, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir gelişim dönemidir. Bireyin yetişkinliğe hazırlanırken geçirdiği değişimler hem fırsatlar hem de zorluklar barındırmaktadır. Risk alma davranışları bu değişimlerin etkisiyle ergenlik döneminde artış gösteren örüntülerdir. Bu çalışmada çeşitli kriterler doğrultusunda belirlenen araştırma makaleleri incelenerek ergenlik dönemindeki risk alma davranışlarının nedenleri belirlenmiştir. Literatür taramasına dayanarak ergenlik dönemini etkileyen faktörler akranlar, aile, sosyo-ekonomik ve bireysel faktörler olarak gruplandırılmıştır. Yapılan sistematik incelemeye göre ergenlerin statü arayışı, popülerite, model alma, haz odaklı davranma vb. nedenlerle akran etkisiyle risk alma davranışlarını sergiledikleri görülmüştür. Olumsuz aile yapısının etkisinin büyük olduğu, disiplin yöntemi, yetiştirme tutumu, ebeveyn-ergen iletişiminin risk davranışlarını etkilediği, ebeveynin pozitif kontrolünün artmasının risk davranışlarını azalttığı araştırma bulgularında yer almıştır. Bunların yanı sıra düşük sosyoekonomik statü, medya, ergenin öz kontrol ve psikolojik olgunluk düzeyi riskli davranışların nedenleri arasındadır.

Sonuç olarak ergenlik dönemi davranışlarını tek yönlü bir bakış ile açıklamak yerine; bu davranışların birbiri ile ilişkili farklı sistemlerin etkisi altında ortaya çıktığını söylemek

yanlış olmayacaktır. Sosyo-ekolojik teori, bireyin gelişiminin yalnızca bireysel özelliklere bağlı olmadığını, aynı zamanda çevresindeki çok katmanlı sistemler tarafından etkilendiğini öne sürmektedir (Bronfenbrenner, 1994). Bu bakış açısıyla ergenlik dönemindeki bireylerle çalışırken kişilik ve gelişim özellikleri kadar dahil oldukları sosyal ve ekonomik çevre de göz önünde bulundurulmalıdır. Çevresel faktörlerin gençlerin davranışlarını etkilediği gerçeği göz önüne alındığında, ergenleri riskli davranışlardan korumak için, aile, okul ve toplumsal düzeyde çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bu araştırma ile ergenlik dönemindeki risk alma davranışlarına neden olan faktörleri tanımak, böylece ergenin ihtiyaç duyduğu anlayış ve desteği sağlamak mümkün olabilir. Ergenlik döneminin bu önemli yönü hakkında bireyleri bilinçlendirmek koşuluyla farkındalığı arttırmak oldukça önemlidir. Olumsuz riskli davranışlar ile karşı karşıya kalınmasını önleyebilmek için ergen eğitimi ve aile eğitim çalışmaları artırılabilir. Bu tip eğitimler ile ergenlerin kendilerini tanıma sürecine katkı sağlanabilir, olumlu risk alma davranışları konusunda farkındalıkları artırılabilir. Gelecek araştırmalar için ergenlere yönelik risk alma davranışlarına yönelik eğitim uygulamalarının, davranışlarında ne tür etkiler oluşturulabileceğinin araştırılması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışma tipik gelişim gösteren ergen bireyleri kapsayan araştırmalar üzerinde yapılmıştır. Sonraki araştırmalarda risk altındaki bireyler ve özel gereksinimli bireyleri içeren çalışmalarla, olağandışı durumlarda risk algısının ne yönde olduğu incelenebilir.

Kaynakça

- Akyel, B., Kayış, H. & Yüncü, Z. (2018). Ergenlikte beyin gelişimi, risk alma ve bağımlılığa yatkınlık. *Türkiye Klinikleri*, 134-139.
- Albertos, A., Osorio, A., Lopez-del Burgo, C., Carlos, S., Beltramo, C., & Trullols, F. (2016). Parental Knowledge and Adolescents' Risk Behaviors. *Journal of Adolescence*, 53, 231-236.
- Aras, S., Günay, T., Özcan, S., & Orcin, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları/Risky behaviors among high school students in İzmir. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(3), 186.
- Bandura, A. (1969). Social-learning theory of identificatory processes. *Handbook of socialization theory and research*, 213, 262.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bexkens, A., Huizenga, H. M., Neville, D. A., Collot d'Escury-Koenigs, A. L., Bredman, J. C., Wagemaker, E., & Van der Molen, M. W. (2019). Peer-influence on risk-taking in male adolescents with mild to borderline intellectual disabilities and/or behavior disorders. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47, 543-555.
- Blair, M. A., Moyett, A., Bato, A. A., DeRosse, P., & Karlsgodt, K. H. (2018). The Role of Executive Function in Adolescent Adaptive Risk-Taking on the Balloon Analogue Risk Task. *Developmental Neuropsychology*, 43(7), 566-580. doi:10.1080/875 65641.2018.1510500.
- Boyer, T. W. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental Review*, 26(3), 291-345.

- Bozzini, A. B., Bauer, A., Maruyama, J., Simões, R., & Matijasevich, A. (2020). Factors associated with risk behaviors in adolescence: a systematic review. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 43, 210-221.
- Brieant, A., Peviani, K. M., Lee, J. E., King-Casas, B., & Kim-Spoon, J. (2021). Socioeconomic risk for adolescent cognitive control and emerging risk-taking behaviors. *Journal of research on adolescence*, 31(1), 71-84.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International encyclopedia of education*, 3(2), 37-43.
- Ciranka, S., & van den Bos, W. (2021). Adolescent risk-taking in the context of exploration and social influence. *Developmental Review*, 61, 100979.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174).
- Defoe, I. N. (2021). Towards a hybrid criminological and psychological model of risk behavior: The developmental neuro-ecological risk-taking model (DNERM). *Developmental review*, 62, 100995.
- Defoe, I. N., Semon Dubas, J., & Romer, D. (2019). Heightened adolescent risk-taking? Insights from lab studies on age differences in decision-making. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 6(1), 56-63.
- Delker, B. C., Bernstein, R. E., & Laurent, H. K. (2018). Out of harm's way: Secure versus insecure-disorganized attachment predicts less adolescent risk taking related to childhood poverty. *Development and psychopathology*, 30(1), 283-296.
- Dou, K., Lin, X.-Q., & Wang, Y.-J. (2020a). Negative parenting and risk-taking behaviors in Chinese adolescents: Testing a sequential mediation model in a three-wave longitudinal study. *Children and Youth Services Review*, 119, 105631.
- Dou, K., Wang, L.-X., Li, J.-B., Wang, G.-D., Li, Y.-Y., & Huang, Y.-T. (2020b). Mobile phone addiction and risk-taking behavior among Chinese adolescents: A moderated mediation model. *International journal of environmental research and public health*, 17(15), 5472.
- Duell, N., Steinberg, L., Icenogle, G., Chein, J., Chaudhary, N., Di Giunta, L., . . . Oburu, P. (2018). Age patterns in risk taking across the world. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 1052-1072.
- Ekşi, A. (1999). *Ben Hasta Değilim (Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü)*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Freeman, C., Dirks, M., & Weinberg, A. (2020). Neural response to rewards predicts risk-taking in late but not early adolescent females. *Developmental cognitive neuroscience*, 45, 100808.
- Fryt, J., & Szczygiel, M. (2021). Predictors of positive and negative risk-taking in adolescents and young adults: similarities and differences. *Europe's journal of psychology*, 17(1), 17.
- Fryt, J., Szczygiel, M., & Duell, N. (2021). Positive and negative risk taking in adolescence: Age patterns and relations to social environment. *New directions for child and adolescent development*, 2021(179), 127-146.
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer Influence on Risk Taking, Risk Preference, and Risky Decision Making in Adolescence and Adulthood: An Experimental Study. *Developmental psychology*, 41(4), 625.
- Guassi Moreira, J. F., & Telzer, E. H. (2018). Mother still knows best: Maternal influence uniquely modulates adolescent reward sensitivity during risk taking. *Developmental science*, 21(1), e12484.
- Harakeh, Z., & de Boer, A. (2019). The effect of active and passive peer encouragement on adolescent risk-taking. *Journal of Adolescence*, 71, 10-17.

- Holmes, C., Brieant, A., Kahn, R., Deater-Deckard, K., & Kim-Spoon, J. (2019). Structural home environment effects on developmental trajectories of self-control and adolescent risk taking. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 43-55.
- Holmes, C., Brieant, A., King-Casas, B., & Kim-Spoon, J. (2019). How is religiousness associated with adolescent risk-taking? The roles of emotion regulation and executive function. *Journal of research on adolescence*, 29(2), 334-344.
- Jia, X., Zhu, H., Sun, G., Meng, H., & Zhao, Y. (2021). Socioeconomic status and risk-taking behavior among Chinese adolescents: the mediating role of psychological capital and self-control. *Frontiers in psychology*, 12, 760968.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Khan, K. S., Kunz, R., Kleijnen, J., & Antes, G. (2003). Five steps to conducting a systematic review. *Journal of the royal society of medicine*, 96(3), 118-121.
- Kobus, K. (2003). Peers and Adolescent Smoking. *Addiction*, 98, 37-55.
- Kopetz, C., Woerner, J. I., MacPherson, L., Lejuez, C. W., Nelson, C. A., Zeanah, C. H., & Fox, N. A. (2019). Early psychosocial deprivation and adolescent risk-taking: The role of motivation and executive control. *Journal of experimental psychology: general*, 148(2), 388.
- Lee, N. C., Weeda, W. D., Insel, C., Somerville, L. H., Krabbendam, L., & Huizinga, M. (2018). Neural substrates of the influence of emotional cues on cognitive control in risk-taking adolescents. *Developmental cognitive neuroscience*, 31, 20-34.
- Li, M., Lauharatanahirun, N., Steinberg, L., King-Casas, B., Kim-Spoon, J., & Deater-Deckard, K. (2019). Longitudinal link between trait motivation and risk-taking behaviors via neural risk processing. *Developmental cognitive neuroscience*, 40, 100725.
- Liu, L., Wang, N., & Tian, L. (2019). The parent-adolescent relationship and risk-taking behaviors among Chinese adolescents: The moderating role of self-control. *Frontiers in psychology*, 10, 542.
- Lloyd, A., & Döring, A. K. (2019). When do peers influence adolescent males' risk taking? Examining decision making under conditions of risk and ambiguity. *Journal of Behavioral Decision Making*, 32(5), 613-626.
- Maepa, M. P., & Ntshalintshali, T. (2020). Family structure and history of childhood trauma: associations with risk-taking behavior among adolescents in Swaziland. *Frontiers in public health*, 8, 563325.
- Maslowsky, J., Owotomo, O., Huntley, E. D., & Keating, D. (2019). Adolescent risk behavior: Differentiating reasoned and reactive risk-taking. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 243-255.
- Ogilvie, J. M., Shum, D. H. K., & Stewart, A. (2020). Executive Functions in Late Adolescence and Early Adulthood and Their Relationship with Risk-Taking Behavior. *Dev Neuropsychol*, 45(7-8), 446-468. doi:10.1080/87565641.2020.1833885
- Osmont, A., Camarda, A., Habib, M., & Cassotti, M. (2021). Peers' Choices Influence Adolescent Risk-taking Especially When Explicit Risk Information is Lacking. *Journal of research on adolescence*, 31(2), 402-416.
- Öner, H. (2021). Ekolojik Kurama Göre Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Bir Kavram: Terapötik Çevre. *Climate and Health Journal*, 1(1), 01-06.
- Pailing, A. N., & Reniers, R. L. (2018). Depressive and socially anxious symptoms, psychosocial maturity, and risk perception: Associations with risk-taking behaviour. *PloS one*, 13(8), e0202423.

- Peper, J. S., Braams, B. R., Blankenstein, N. E., Bos, M. G., & Crone, E. A. (2018). Development of multifaceted risk taking and the relations to sex steroid hormones: A longitudinal study. *Child development*, 89(5), 1887-1907.
- Rebellon, C. J., Trinkner, R., Van Gundy, K. T., & Cohn, E. S. (2019). No guts, no glory: The influence of risk-taking on adolescent popularity. *Deviant Behavior*, 40(12), 1464-1479.
- Reniers, R. L., Murphy, L., Lin, A., Bartolomé, S. P., & Wood, S. J. (2016). Risk Perception and Risk-Taking Behaviour During Adolescence: The Influence of Personality and Gender. *PloS one*, 11(4), e0153842.
- Rosa, E. M., & Tudge, J. (2013). Urie Bronfenbrenner's theory of human development: Its evolution from ecology to bioecology. *Journal of family theory & review*, 5(4), 243-258.
- Salas-Rodríguez, J., Gómez-Jacinto, L., Hombrados-Mendieta, I., & del Pino-Brunet, N. (2022). Applying an evolutionary approach of risk-taking behaviors in adolescents. *Frontiers in psychology*, 12, 6433.
- Salas-Rodríguez, J., Gómez-Jacinto, L., Hombrados-Mendieta, I., Del Pino-Brunet, N., & Basto-Pereira, M. (2023). Motivated to compete but not to care: The fundamental social motives of risk-taking behaviors. *Personality and Individual Differences*, 205, 112093.
- Sanci, L., Webb, M., & Hocking, J. (2018). Risk-taking behaviour in adolescents. *Australian journal of general practice*, 47(12), 829-834.
- Santrock, J. W. (2021a). *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Santrock, J. W. (2021b). *Yaşam Boyu Gelişim, Gelişim Psikolojisi*. Ankara: Nobel.
- Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*, 28(1), 78-106.
- Telzer, E. H., Jorgensen, N. A., Prinstein, M. J., & Lindquist, K. A. (2021). Neurobiological sensitivity to social rewards and punishments moderates link between peer norms and adolescent risk taking. *Child development*, 92(2), 731-745.
- Temel, Z. F., & Aksoy, A. B. (2005). *Ergen ve Gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 188-201.
- Van Hoorn, J., McCormick, E. M., Rogers, C. R., Ivory, S. L., & Telzer, E. H. (2018). Differential effects of parent and peer presence on neural correlates of risk taking in adolescence. *Social cognitive and affective neuroscience*, 13(9), 945-955.
- Wagemaker, E., Huizenga, H. M., Dekkers, T. J., Collot d'Escury-Koenigs, A. L., Salemink, E., & Bexkens, A. (2020). When Do those "Risk-Taking Adolescents" Take Risks? The Combined Effects of Risk Encouragement by Peers, Mild-to-Borderline Intellectual Disability and Sex. *J Abnorm Child Psychol*, 48(4), 573-587. doi:10.1007/s10802-020-00617-8.
- Wong, J. C. S., & Yang, J. Z. (2021). Seeing is believing: Examining self-efficacy and trait hope as moderators of youths' positive risk-taking intention. *Journal of Risk Research*, 24(7), 819-832.
- Wright, P. A., & Kloos, B. (2007). Housing environment and mental health outcomes: A levels of analysis perspective. *Journal of environmental psychology*, 27(1), 79-89.
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.